

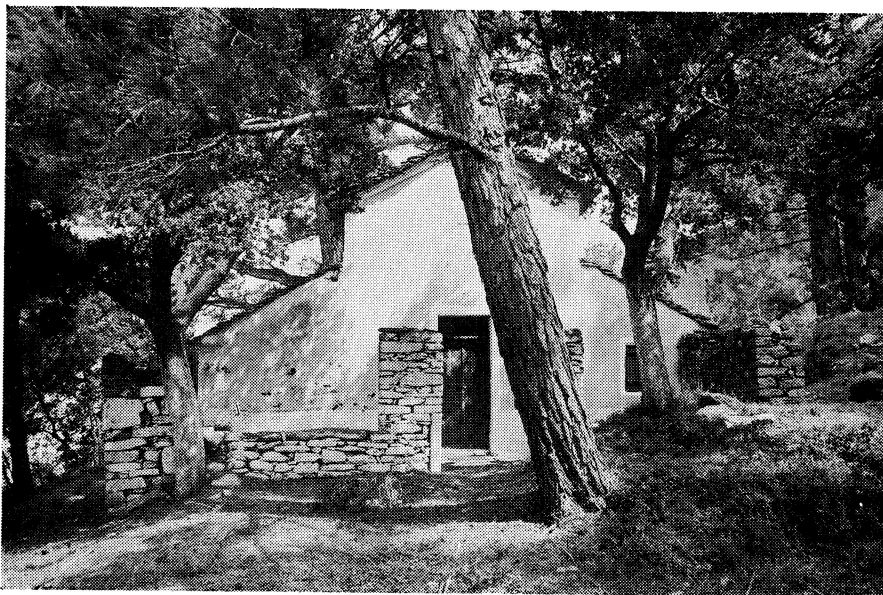
ΜΙΑ ΘΑΣΙΤΙΚΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΣΕ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

Σαφώ Αγγελούδη - Ζαρκάδα

Στις 29 Μαρτίου του 1978, ενθουσιώδης φοιτήτρια, επισκέφτηκα το ξωκλήσι της Ανάληψης του Σωτήρα στο ορεινό χωριό Σωτήρας της Θάσου. Εκπονούσα τότε το ειδικό θέμα «Μεταβυζαντινές εκκλησίες από τη Θάσο», σε συνεργασία με τη συνάδελφο Λίλα Θεοδωρίδου. Πήραμε θυμάμαι ένα μονοπάτι από το χωριό, περπατήσαμε προς τα ανατολικά, μισή ώρα κάτω από τα πεύκα, σ' ένα ειδυλλιακό περιβάλλον, και σύντομα αντικρίσαμε τη δυτική όψη του (φωτ. 1). Ξαφνιάστηκα. Αυτό διέφερε απ' όλα τα ξωκλήσια της Θάσου (φωτ. 2), που είναι απλά κτίσματα, καλυμμένα από δίρριχτη ή τετράρριχτη στέγη, με μόνο την ασίδα του ιερού να τα διαφοροποιεί από τα θασίτικα σπίτια. Το αποτυπώσαμε, παρατηρήσαμε κάποιες τοιχογραφίες ασβεστωμένες στο ιερό, το φωτογράφισα, και η συγκριτική μελέτη των δομικών στοιχείων του με τα αντίστοιχα των άλλων θασίτικων εκκλησιών διακαίωσε την αίσθησή μου ότι αυτό το εκκλησάκι δεν ήταν σύγχρονο με τα υπόλοιπα.

Είκοσι ένα χρόνια αργότερα, και με αφορμή το Γ' Συμπόσιο Θασιακών Μελετών, επιχείρησα νέα επίσκεψη στο μνημείο. Ακολουθώντας ένα νέο δασικό δρόμο που διασχίζει τοπία χαμηλής βλάστησης —η πυρκαγιά του 1985 άλλαξε εντελώς το τοπίο στη βόρεια Θάσο— και σταματώντας κατά διαστήματα να θαυμάσω τη θέα που παλιότερα την έκρυβαν τα αιωνόβια πεύκα, έφτασα από την αντίθετη διεύθυνση στην εκκλησία, αντικρίζοντας πρώτα την κόγχη του ιερού του. Το τοπίο ήταν εντελώς διαφορετικό. Άδενδρο, με θέα προς τα Καλύβια και τη Σκάλα Πρίνου, που παλιότερα δεν την είχα υποπτευθεί, και το εκκλησάκι αλλοιωμένο, με βυζαντινά κεραμίδια στη στέγη αντί για τις πλάκες γνευσίου που είχε παλιά. Δυστυχώς είχε καεί απ' την πυρκαγιά και είχε επισκευαστεί χωρίς μελέτη από έναν ιδιώτη.

Ας το μελετήσουμε, παρ' όλη την κακοτυχία του, με τη βοήθεια των με-

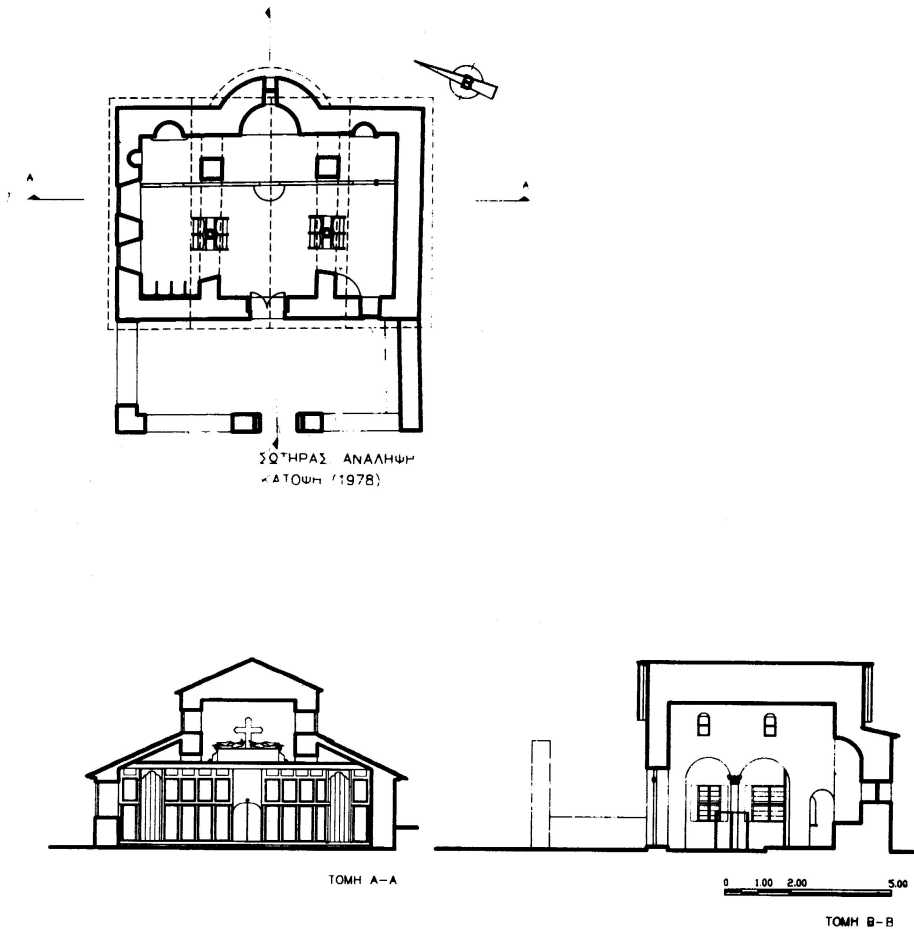
1. Δυτική όψη της βασιλικής της Ανάληψης. (Φωτογραφία του έτους 1978).

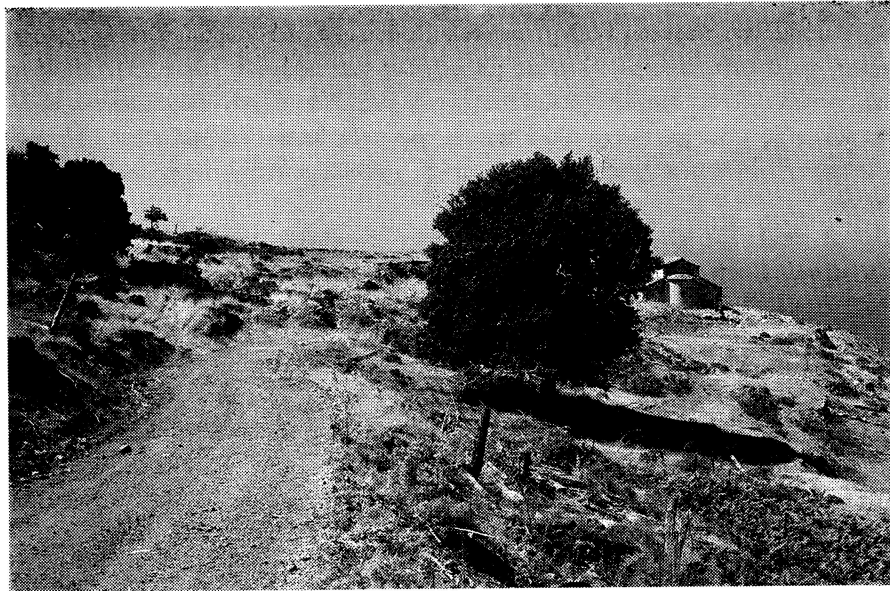
2. Ανατολική όψη της βασιλικής της Ανάληψης. (Φωτογραφία του 1978).

τρήσεων, των φωτογραφιών και των παρατηρήσεων του 1978. Είναι κτισμένο σε υψόμετρο περίπου 600 μ. ανατολικά του ορεινού χωριού Σωτήρας, στο βόρειο χαμηλότερο άκρο πλαγιάς με μεγάλη κατωφέρεια (φωτ. 3). Η θέση είναι γνωστή ως «Μοναστήρι» στους ντόπιους. Νότια του ανιχνεύονται ερείπια κάποιας εγκατάστασης αλλά και οι γνωστές θασίτικες πεζούλες. Μερικά διάσπαρτα όστρακα της εγκατάστασης χρονολογούνται στην ελληνιστική εποχή.

Η εκκλησία είναι τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική με ισχυρή υπερύψωση του μεσαίου κλίτους (σχ. Α). Έχει εξωτερικές διαστάσεις 9,05×6,40 μ.,

Σχ. Α. Κάτοψη. Τομή κατά πλάτος. Τομή κατά μήκος στη βασιλική της Ανάληψης Σωτήρα

3. Η Ανάληψη είναι κτισμένη στο βόρειο χαμηλότερο άκρο πλαγιάς με μεγάλη κατοψέφεια. (Φωτογραφία του 1999).

χωρίς την αψίδα του ιερού, που εξέχει κατά 0,95 μ. Οι εξωτερικοί τοίχοι έχουν πάχος 0,65 μ. έως 0,75 μ., ενώ 0,85 μ. είναι ο ανατολικός πολύκογχος τοίχος του. Όλοι είναι κατασκευασμένοι από επιμήχεις ακατέργαστους λίθους γνευσίου και μαρμάρου και οριζόντια τεμάχια πλίνθων που παρεμβάλλονται σε διάφορες θέσεις σε επαλληλία (φωτ. 4). Το 1978 οι τοίχοι της καλύπτονταν με κουρασάνι, το γνωστό υδραυλικό κονίαμα από σκόνη οπτόπλινθου και ασβέστου. Σήμερα όμως ο ανατολικός τοίχος έχει ορατή σε μεγάλη έκταση την τοιχοποιία του. Είναι άβαφο, εκτός από την πρόσοψή του, που είναι βαμμένη με ώχρα, περιβαλλόμενη από λευκή ταινία.

Η κάλυψη στο κεντρικό κλίτος γίνεται με δίρριχτη στέγη. Τα ζευκτά της κήτηκαν και αντικαταστάθηκαν. Τα πλαϊνά κλίτη είναι χαμηλότερα και φέρουν μονόρριχτες στέγες (φωτ. 5). Οι απολήξεις των ξύλων της στέγης δεν είναι ορατές. Τα γείσα, οι γριπίδες, στη βόρεια και νότια πλευρά αλλά και στην αψίδα του ιερού, διαμορφώνονται από δύο σειρές πλάκες τοποθετημένες εκφορικά. Η λύση αυτή είναι ο κανόνας στις μεταβυζαντινές εκκλησίες της Θάσου. Στη δυτική όψη γριπίδα υπάρχει μόνο στο μεσαίο κλίτος, ενώ στην ανατολική πλευρά μόνο στην αψίδα του ιερού. Η κάλυψη των τριών

4. Οι τοίχοι είναι κατασκευασμένοι από επιμήκεις ακατέργαστους λίθους γνευσίου και μαρμάρου και οριζόντια τεμάχια πλίνθων που παρεμβάλλονται σε διάφορες θέσεις σε επαλληλία. (Φωτογραφία του 1999).

5. Νότια όψη της βασιλικής της Ανάληψης. (Φωτογραφία του 1978).

στεγών πριν την πυρκαγιά γινόταν με πλάκες γνευσίου, ενώ τώρα όπως ήδη αναφέρθηκε με βυζαντινά κεραμίδια.

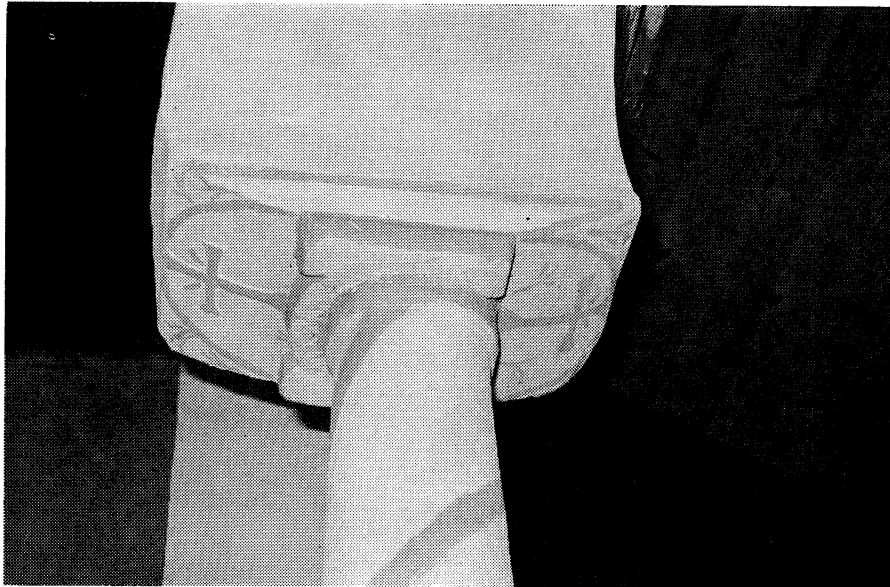
Μία μονόφυλλη πόρτα, που αντικατέστησε μια παλιά δίφυλλη που κάηκε, κεντρικά τοποθετημένη στο δυτικό τοίχο, οδηγεί στο ναό. Η πόρτα έχει μαρμάρινο κατώφλι σε δεύτερη χρήση, που αντιστοιχεί σε μεγαλύτερη δίφυλλη πόρτα. Ο κύριος χώρος του ναού έχει εσωτερικές διαστάσεις 7,65 μ. πλάτος και 4,96 μ. μήκος (καταμετρημένες στη δυτική και νότια πλευρά αντίστοιχα). Δύο τοξοστοιχίες χωρίζουν το ναό σε τρία ανισούψη κλίτη. Η βόρεια τοξοστοιχία (φωτ. 6) στηρίζεται σε τραπεζιόσχημη παραστάδα πάχους 0,59 μ., εφαπτομένης του δυτικού τοίχου, με απέναντι πλευρές 0,50 και 0,65 μ., σε μαρμάρινο κίονα διαμέτρου 0,22 μ., σε πεσό 0,60/0,62 μ. και στον ανατολικό τοίχο. Δημιουργούνται έτσι τρία τόξα, με άνισα ανοίγματα. Το δυτικό τόξο έχει άνοιγμα 1,35 μ., το μεσαίο 1,52 μ. και το ανατολικό 0,70 μ. Το ύψος του κίονα με το κιονόκρανο είναι 2,31 μ., το βέλος του τόξου 0,52 μ., ενώ το εσωράχιο στο κλειδί των τόξων του κυρίως ναού απέχει από το δάπεδο 2,83 μ. Ο κίονας της βόρειας τοξοστοιχίας φέρει απλοποιημένο κορινθιακό παλαιοχριστιανικό κιονόκρανο σε δεύτερη χρήση. Η νότια τοξοστοιχία έχει τραπεζιόσχημη παραστάδα πάχους 0,56 μ., απέναντι διαστάσεων 0,78 και 0,70 μ. και αντίστοιχη κατασκευή. Ο κίονας φέρει μαρμάρινο παλαιοχριστιανικό ιωνικό κιονόκρανο με συμφυές ανάγλυφο επίθημα διακοσμημένο με σταυρούς (φωτ. 7). Δύο μονόλοβα παράθυρα ανοίγονται έκκεντρα ως προς τα τόξα της κάθε τοξοστοιχίας (φωτ. 8). Δηλαδή στη βόρεια τοξοστοιχία, το δυτικό παράθυρο κατασκευάστηκε έτσι ώστε η ανατολική πλευρά του νοητά να διέρχεται από το κέντρο του τόξου, ενώ στο ανατολικό παράθυρο η δυτική πλευρά του διέρχεται από το κέντρο του υποκείμενου τόξου. Τα παράθυρα έχουν πλάτος 0,35 μ. και ύψος 0,70 μ. Οι τοξοστοιχίες, μετά την πυρκαγιά που απανθράκωσε τα διαδοχικά ασβεστώματα, εμφανίζονται σήμερα τοιχογραφημένες.

Το κεντρικό κλίτος έχει πλάτος στην περιοχή των κιόνων 3,38 μ. και ύψος μετά την επισκευή 4,50 μ. Πριν την πυρκαγιά έφερε ξύλινο ταβάνι με φαρδιές σανίδες και αρμοκαλύπτρες. Μετά την πυρκαγιά αντικαταστάθηκε, χωρίς επιμέλεια, από νέο. Το δάπεδο του χώρου, όπως και όλου του ναού, καλύπτεται με ασβεστωμένες πλάκες γνευσίου.

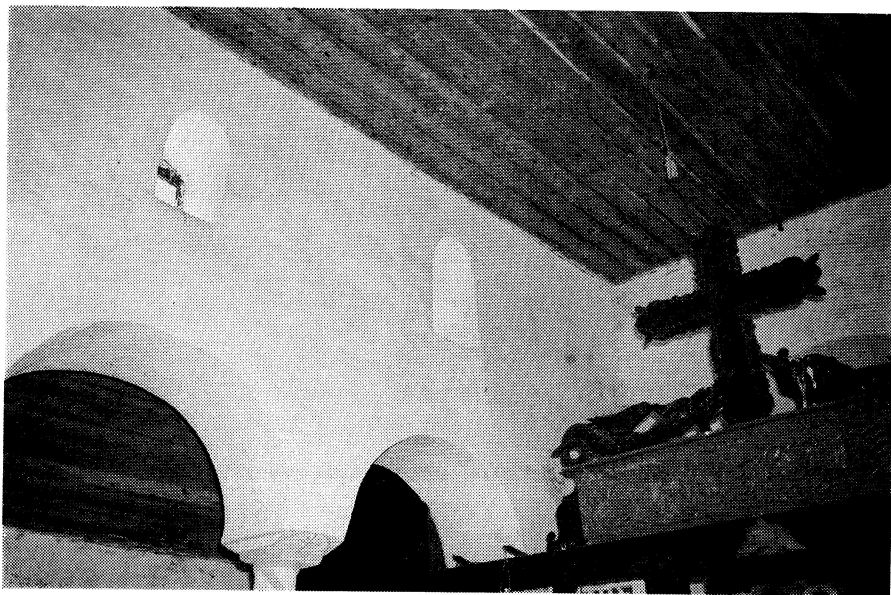
Τα δύο πλάγια κλίτη έχουν στην περιοχή των κιόνων πλάτος μικρό, 1,95 το βόρειο και 1,87 μ. το νότιο. Έχουν ύψος 2,40-3,10 μ. και οροφές επικλινείς. Την οροφή τους έφεραν δύο εμφανή δοκάρια. Σανιδωτό ταβάνι, τοποθετημένο απευθείας στο πέτσωμα, ταβάνωνε τοπικά κι αυτά. Σήμερα, το νέο ταβάνι τοποθετήθηκε χαμηλότερα, κρύβοντας τα δοκάρια. Τα κλίτη φωτίζονται το μεν βόρειο από δύο βορινά παράθυρα, το δε νότιο από ένα δυ-

6. Βόρεια τοξοστοιχία. (Φωτογραφία τον 1978).

7. Μαρμάρινο παλαιοχριστιανικό κιονόκρανο με συμφυές ανάγλυφο επίθημα, διακοσμημένο με σταυρούς βόρειας τοιχοστοιχίας. (Φωτογραφία του 1978).

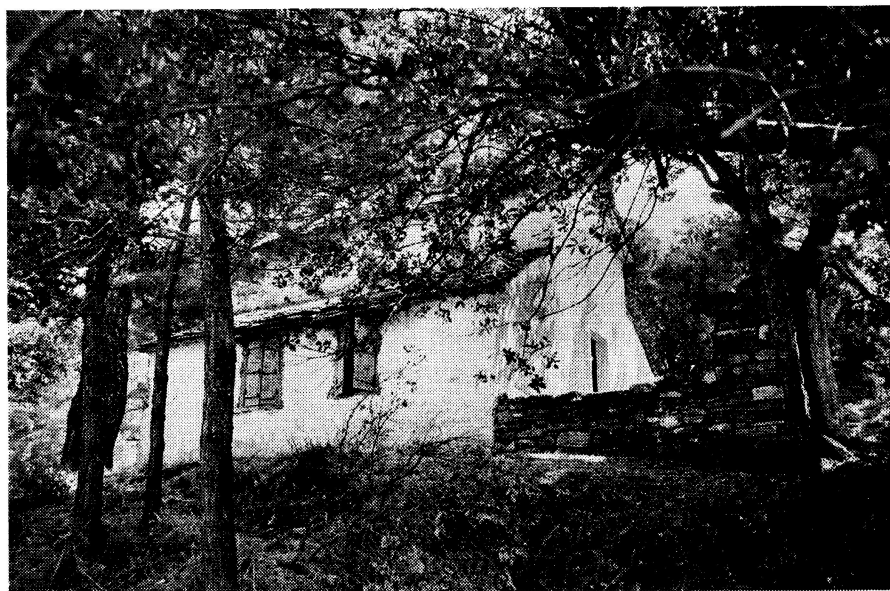
8. Νότια τοξοστοιχία. (Φωτογραφία του 1978).

τικό. Τα παράθυρα ήταν πριν την πυρκαγιά δίφυλλα με καΐτια, σιδεριές οριζόντιες και ξύλινα δίφυλλα καρφωτά παντζούρια, ίδιας μορφής με τα παράθυρα και τα παντζούρια των θασίτικων σπιτιών (φωτ. 9). Η κάτοψή τους εμφανίζει διεύρυνση προς την εσωτερική πλευρά κατά 0,20 μ., έτσι ώστε το φως να διαχέεται καλύτερα στο χώρο. Σήμερα τα κουφώματα είναι δίφυλλα χωρίς παντζούρια.

Πριν την πυρκαγιά, στη ΝΔ γωνία του νότιου κλίτους, πάνω σε τεταρτοκυκλικό πεζούλι βρισκόταν μαρμαρίνη κολυμβήθρα στηριζόμενη σε παλαιοχριστιανικό κιονόκρανο ίδιας μορφής με το κιονόκρανο του βορείου κλίτους, τοποθετημένο όμως ανάποδα (φωτ. 10). Και τα δύο σήμερα έχουν εξαφανισθεί, ενώ το χαμηλό πεζούλι ανασκάφηκε μέχρι το δάπεδο του ναού, πιθανόν από αρχαιοκάπηλους.

Τον εξοπλισμό του χώρου αποτελούσαν δύο τετραπλά στασίδια με θέα προς το κεντρικό κλίτος και το αντίστοιχο πλάγιο, σε επαφή με τον κάθε κίονα, και ένα τετραπλό στο βόρειο κλίτος. Υπήρχαν ακόμη δύο σιδερένιοι σταυροί με βάση και ένα προσκυνητάρι. Σήμερα όλα αυτά λείπουν και έχουν τοποθετηθεί παλιά στασίδια από κάποιο άλλο ναό.

Το ιερό βήμα, υπερυψωμένο κατά ένα σκαλί από τον υπόλοιπο ναό, έχει εσωτερικές διαστάσεις 7,70×1,45 μ. (καταμετρημένες στην ανατολική και

9. Βόρεια όψη της βασιλικής της Ανάληψης. (Φωτογραφία του 1978).

10. Πριν την πυρκαγιά στη ΝΔ γωνία του νότιου κλίτους, πάνω σε τεταρτοκυκλικό πεζούλι βρισκόταν μαρμάρινη κολυμβήθρα στηριζόμενη σε παλαιοχριστιανικό κιονόκρανο ίδιας μορφής με το κιονόκρανο του βορείου κλίτους, τοποθετημένο όμως ανάποδα.
(Φωτογραφία του 1978).

νότια πλευρά αντίστοιχα). Η αψίδα του είναι ημικυκλική με βέλος 0,92 μ. Η τράπεζα είναι κτιστή καταλαμβάνοντας όλο το εμβαδό της αψίδας. Ο χώρος φωτίζεται από μονόλοβο αξονικό παράθυρο, ύψους 0,63 μ. Φέρει σιδεριά που αναπαράγει με τη μορφή της το ΧΡ. Από το Ρ όμως λείπει το πάνω καμπύλο τμήμα. Οι διαστάσεις των λατρευτικών κογχών ποικίλλουν. Είναι ημικυλινδρικές διαμορφωμένες τοπικά με πωρόλιθο. Η πρόθεση, αριστερά της κεντρικής αψίδας, έχει πλάτος 0,85 μ., βάθος 0,41 μ. και ύψος 0,90 μ., ενώ το διακονικό 0,66 μ. και 0,31 μ. αντίστοιχα. Μία κόγχη στο βόρειο τοίχο, πλάτους 0,45 μ. και βάθους 0,35 μ., ταυτίζεται με το χωνευτήρι, όπως προκύπτει από την απορροή στη βάση του.

Το ευθύγραμμο τέμπλο, πριν την πυρκαγιά, ήταν τοποθετημένο σε μικρή απόσταση εμπρός απ' τους δύο πεσσούς, εμποδίζοντας το Α. παράθυρο της Β. όψης να αναδειχθεί ολόκληρο εσωτερικά. Ήταν ξύλινο, χωρισμένο σε τέσσερις οριζόντιες ζώνες, τοπικά ξυλόγλυπτο (φωτ. 11). Η ωραία πύλη κατελάμβανε ύψος τριών ζωνών και έφερε ξυλόγλυπτα βημόθυρα με δύο σειρές εικόνων. Δεξιά και αριστερά υπήρχαν οι δύο άλλες είσοδοι του ιερού, που εί-

11. Το μεταβυζαντινό τέμπλο της Ανάληψης πριν την πυρκαγιά.

χαν καρφωτά φύλλα. Η κατώτερη ζώνη του τέμπλου χωριζόταν με στύλους σε έξι διάχωρα δεξιά και αριστερά της ωραίας πύλης. Τα τέσσερα διάχωρα εκατέρωθεν της ωραίας πύλης κλείνονταν με ξυλόγλυπτους πίνακες. Ο κάθε πίνακας έφερε στο κύριο μέρος του ρόμβο που έχει στο κέντρο ρόδακα και στο πάνω μέρος ρόδι με κλαδιά. Προέρχονταν από άλλο τέμπλο, γιατί τα θέματα τους δεν ολοκληρώνονταν στις περιορισμένες διαστάσεις του κάθε διαχώρου. Η δεύτερη ζώνη είχε μικρότερο ύψος και έφερε ίδιο αριθμό διαχώρων, όπου τοποθετούσαν φορητές εικόνες, τις μέρες λειτουργίας του ναού, για λόγους ασφάλειας. Η τρίτη ζώνη ήταν πολύ χαμηλή και έφερε ξυλόγλυπτες φυτικές παραστάσεις εκ των οποίων οι τρεις ήταν διάτρητες. Η τέταρτη ζώνη, περιορισμένη πάνω από την ωραία πύλη και τα δύο εκατέρωθεν διάχωρα, έφερε κεντρικά ξυλόγλυπτη παράσταση με γείσο. Περιπλοκάδες, ρόδακες, κρίνα και στάχυα συνυπήρχαν. Κεντρικά υπερυψώνονταν σταυρός με δύο φτερωτούς δράκοντες, το γνωστό θέμα στέψης των τέμπλων της τουρκοκρατίας. Είναι προφανές ότι τα ξυλόγλυπτα τμήματα του τέμπλου, εκτός των δράκων, προέρχονταν από παλιότερο τέμπλο. Το σημερινό τέμπλο είναι κατασκευασμένο από ραμποτέ ξύλο.

Τα μέτωπα των τοξοστοιχιών που αντιστοιχούν στο μεσαίο κλίτος είναι

τοιχογραφημένα. Σε αρκετά σημεία διακρίνονται τρεις ζώνες αγιογράφησης, που χωρίζονται με κεραμιδι ταινίες οριζόντια και κάθετα. Στη βόρεια τοξοστοιχία, μεταξύ των δύο παραθύρων, εικονογραφείται η Σταύρωση (φωτ. 12) και ακριβώς απέναντι η Βάπτιση. Στο ιερό και στις δύο τοξοστοιχίες του μεσαίου κλίτους διακρίνονται άγιοι να φορούν λειτουργικό ένδυμα με ζατρίκιο (φωτ. 13). Τοιχογραφίες πρέπει να φέρουν και οι υπόλοιποι εσωτερικοί τοίχοι, όπως φαίνεται στο δυτικό, όπου ανιχνεύεται στη γωνία κάθετη ταινία και δυσδιάκριτη αγιογραφία. Τοιχογραφημένη είναι και η κόγχη του ιερού.

Εξερχόμενοι του ναού, ξηρολιθιές χαμηλού ύψους στη βόρεια και δυτική πλευρά, και υψηλότερου στη νότια, ορίζουν εξωνάρθηκα, εσωτερικών διαστάσεων $7,86 \times 2,86$ μ., του οποίου λείπει η στέγη, όπως συνέβαινε και πριν την πυρκαγιά. Ζεύγος πεσσών από ξηρολιθιά στα δυτικά ορίζουν την είσοδο στο χώρο, ο οποίος φαίνεται καθαρά ότι προστέθηκε στο ναό εκ των υστέρων. Στις εσωτερικές πλευρές των πεσσών εντοιχίζονται ασβεστωμένοι μαρμάρινοι αμφικίονες παλαιοχριστιανικού τέμπλου. Ο αρμός συρραφής μεταξύ των τοίχων του εξωνάρθηκα και του κυρίως ναού αποδεικνύει ότι πρόκειται για μεταγενέστερη προσθήκη.

Μετά από την αναλυτική παρουσίαση του ναού θα πρέπει να τονίσουμε

12. Στη βόρεια τοξοστοιχία εικονίζεται η Σταύρωση. (Φωτογραφία του 1999).

13. Στη νότια τοξοστοιχία του Ιερού Βήματος εικονογραφούνται άγιοι, μερικοί από τους οποίους φορούν λειτουργικό ένδυμα με ζατρίκιο. (Φωτογραφία του 1999).

την ποιότητα και το αίσθημα ανάτασης που αισθάνεται ο επισκέπτης στο εσωτερικό αυτού του μικρού ναού. Η ποικιλία των αρχιτεκτονικών του στοιχείων, οι καλοσχεδιασμένες τοξοστοιχίες του, η εσωτερική κλιμάκωση στα ύψη, ο φωτισμός του και οι τοιχογραφίες του προκαλούν έκπληξη στον πιστό, που δεν περιμένει σ' αυτή την κακοτράχαλη περιοχή να βρει ναό αυτής της ποιότητας. Το μνημείο πρέπει να σχεδιάστηκε από ειδικό και να κατασκευάστηκε από τοπικό συνεργείο, που περιέπεσε σε μικρές αστοχίες στη χάραξη της κάτοψης. Ωστόσο ορισμένες μικροδιαφορές που παρατηρούνται στην κάτοψη ενδεχομένως να αποτελούν συνειδητή επιλογή του μελετητή και άλλες να προέκυψαν κατά την υλοποίηση του σχεδίου. Σε συνειδητή επιλογή μπορούμε να αποδώσουμε την αύξηση του μήκους της παραστάδας της νότιας τοξοστοιχίας, έτσι ώστε να εγγραφεί σωστά το τεταρτοκυκλικό πεζούλι, ενώ τη διακύμανση των διαστάσεων των απέναντι πλευρών σε κατασκευαστικές αστοχίες.

Γεννάται τώρα το ερώτημα, αν η εκκλησία αυτή είναι τοπικό μοναστήρι ή μετόχι κάποιας μεγάλης μονής εκτός Θάσου. Είναι γνωστό ότι πολλές μονές του Αγίου Όρους είχαν μετόχια στη Θάσο. Το ορεινό χωριό Σωτήρας, κατά τον Α. Βακαλόπουλο, προήλθε από το παλιό χωριό Κακηράχη, που ήταν κτισμένο για το φόβο των πειρατών σε απροσπέλαστη περιοχή, αληθινή Κακή Ράχη¹. Πότε αποσπάστηκε από την Κακηράχη, δεν είναι κατά τον καθηγητή σίγουρο, υποθέτει όμως ότι το χωριό κτίστηκε μετά την παραχώρηση της Θάσου στο Μεχμέτ Αλή, το 1813. Το 1880 πάντως, ο περιηγητής Ν. Σχοινάς αναφέρει ότι ήταν το μικρότερο χωριό της Θάσου με 355 κατοίκους². Η Κακηράχη πάντως είναι γνωστή από έγγραφα του 14ου αιώνα³. Στην κακοτράχαλη περιοχή υπήρχε οικισμός με ακρόπολη⁴, όπου σώζονται θεμέλια δεξαμενής και βάση ορθογωνίου πύργου. Στο δυτικό άκρο υπάρχει ξωκλήσι του Προφήτη Ηλία, με εντοιχισμένη στη δυτική πλευρά του κτητορική επιγραφή του 1299⁵. Η επιγραφή ανήκει σε παλιότερο ναό.

Στην περιοχή της Κακηράχης, από την οποία προέκυψαν οι νεότεροι οικισμοί Σωτήρας και Καληράχη, είχαν μετόχια τα ακόλουθα αγιορείτικα μοναστήρια.

1. Α. Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Θάσου (1453-1912)*, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 54.
2. Ν. Θ. Σχινάς, *Οδοιπορικών Μακεδονίας και Θάσου*, Αθήναι 1887, σ. 867.
3. Actes de Lavra, Archives de Athos X, ed. P. Lemerle - A. Guillou - N. Svoronos, Paris 1979, III, no 137, 72.
4. Σ. Δαδάκη - Ch. Giros, «Αρχαιολογικός χάρτης της Θάσου, Βυζαντινοί χρόνοι», *Το Αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία*, 5, 1991, Θεσσαλονίκη 1994, σσ. 383-397.
5. J. Koder, Chios - Lemnos - Thassos, *Activite Byzantine* 1983, A, σ. 138.

Η μονή Παντοκράτορος του Αγίου Όρους⁶. Η παλιότερη αναφορά του αρχείου της μονής για την περιοχή χρονολογείται το έτος 1384, όταν ο κτήτορας της μονής Παντοκράτορος μέγας πριμικήριος Ιωάννης δωρίζει στη μονή ιδιόκτητα κτήματα με ελαιόδεντρα και αμυγδαλιές στο χωριό Κακηράχη. Το 1394 αναφέρεται σε χρυσόβουλο του αυτοκράτορα Μιχαήλ Παλαιολόγου ότι το μονύδριο στην Κακηράχη τιμάται στο όνομα των Αγίων Αναργύρων και βρίσκεται στην τοποθεσία των Κελαδηνών. Σήμερα σώζεται στη θέση του μεταβυζαντινό ξωκλήσι.

Μονή Ιβήρων. Το μετόχι πρέπει να βρισκόταν στη θέση του σπιτιού της οικογένειας Κωνσταντίνου Ζηλιαχωβινού, δίπλα στην κεντρική εκκλησία του Αγίου Δημητρίου της Καληράχης. Η παλιότερη αναφορά στο μετόχι αυτό χρονολογείται στα 1821⁷.

Μονή Αγίου Παύλου. Το θασίτικο μετόχι της σώζεται μέσα στον ιστό του ορεινού οικισμού Σωτήρα. Πρέπει να κτίστηκε στο διάστημα των ετών 1815-1820⁸.

Επομένως από τα γνωστά έως σήμερα προκύπτει ότι κανένα αγιορείτικο μοναστήρι δεν είχε μετόχι στην περιοχή της Ανάληψης.

Ένα άλλο μοναστήρι, αυτό της Εικοσιφοίνισσας Παγγαίου, δραστηριοποιήθηκε στην περιοχή. Με ενδιαφέρον διαβάζουμε σε σιγίλλιο του 1474 του Πατριάρχου Τραπεζούντος Συμεών ότι η μονή είχε ήδη στη Θάσο μετόχι⁹. Το μετόχι το αναφέρει και ο Δαμασκηνός Μοσχόπουλος¹⁰, το 1896. Τότε αυτό κατέχει στην περιοχή πάνω από 10.000 ελαιόδεντρα, αμπελώνες, αγρούς και κήπους. Από τα ελαιόδενδρα αυτά το μετόχι εφοδιάζει κατ' έτος τη μονή με το απαιτούμενο λάδι. Ενδιαφέρουσα είναι η διευκρίνηση του ότι η ιστορία του μετοχίου δεν είναι γνωστή, όμως το μετόχι υπάγεται στη μονή πολύ πριν το 1627, γιατί στον κώδικα 378 αναφέρεται να διαθέτει περισσότερες από 14.000 ελιές. Πολύτιμα νέα στοιχεία για την οικονομία της Θάσου, την Κακηράχη αλλά και για το μετόχι της Εικοσιφοίνισσας προκύπτουν από τέσσερις οθωμανικές απογραφές του 16ου και 17ου αιώνα που δημοσιεύονται στον παρόντα τόμο των Θασιακών¹¹. Από την απογραφή του 1519 (ΤΤ

6. Δ. Στρατή, Το νησί της Θάσου και το Άγιον Όρος, Καβάλα 1995, σσ. 92-93.

7. Δ. Στρατή, ό.π., σ. 48.

8. Δ. Στρατή, ό.π., σ. 88-91.

9. Δ. Παναγόπουλου, *Ιερά Μονή Εικοσιφοίνισσης Παγγαίου*, Αθήναι 1970, σσ. 32-33. *Μητροπολίτου Δράμας Αγαθαγγέλου Μάγνητος*, *Εικοσιφοίνισσα Παγγαίου Ανατολικής Μακεδονίας*, Δράμα 1916, σ. 153.

10. *Δαμασκηνός Μοσχόπουλος*, *Η Ιερά Μονή της Εικοσιφοίνισσης μετά των σχετικών προς τα περί αυτής πόλεων και χώρων*, Κωνσταντινούπολις 1896, σ. 51.

11. *Εναγγ. Μπαλτά*, *Η Θάσος στις οθωμανικές απογραφές του 16ου και 17ου αιώνα*, *Θασιακά*, τ. 10, 2001.

434) του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπή προκύπτει ότι η κύρια απασχόληση των Θασίων ήταν η κτηνοτροφία και η αμπελοουργία. Παράγονται όμως και λάδι, μέλι, αμύγδαλα, καρύδια, σύκα, μετάξι, βελανίδια, βρώμη και λινάρι. Το κάστρο της Κακηράχης έχει πληθυσμό 59 σπίτια (νοικοκυριά), 43 αγάμους και 11 χήρες. Στην απογραφή του 1570, επί Σελίμ του Β' (κατάστιχο ΤΤ 490), η Κακηράχη έχει 83 νοικοκυριά και 69 άγαμους. Η κτηνοτροφία και η αμπελοουργία μειώνονται, ενώ τριπλασιάζεται η παραγωγή λαδιού. Το μετόχι της Εικοσιφοίνισσας πληρώνει στην απογραφή αυτή 200 άσπρα, φόρο σημαντικό, που φανερώνει την οικονομική του ευμάρεια. Στην απογραφή της τελευταίας δεκαετίας του 16ου αιώνα (ΤΤ 702) επί Μεχμέτ Γ' (1595-1603) η Κακηράχη αριθμεί 134 σπίτια και το μετόχι πληρώνει τον ίδιο φόρο. Στο κατάστιχο (ΜΜ 14921) του έτους 1626, το χωριό διαθέτει 120 σπίτια, ενώ ο φόρος του μετοχιού δεν αναφέρεται. Πολύ αργότερα ένα έγγραφο με ημερομηνία 1875 Ιουνίου 22¹² διευθετεί τη βοσκή των ζώων του χωριού στο περιβάλλον της μονής. Σήμερα υπάρχει νεόκτιστο μετόχι της μονής στα όρια του οικισμού Σωτήρα. Μαρτυρίες κατοίκων όμως βεβαιώνουν ότι το παλιότερο μετόχι δραστηριοποιούνταν στην περιοχή της Ανάληψης.

Μετά τον παραπάνω έλεγχο, μπορούμε να δεχθούμε ότι ο ναός είναι το καθολικό του θασίτικου μετοχιού της μονής Εικοσιφοίνισσας του Παγγαίου. Στα ερείπια που εντοπίστηκαν νότια του ναού στεγάζονταν το ανδρικό μετόχι. Σύμφωνα με μαρτυρίες αξιόπιστων κατοίκων του Σωτήρα, το μετόχι λειτουργούσε ως οικιστικό σύνολο μέχρι τα έτη 1810-1815. Η μετακίνησή του στη σημερινή θέση πραγματοποιήθηκε όταν κτίστηκε ο ορεινός Σωτήρας.

Αφορμή δημιουργίας των μετοχιών των μονών του Αγίου Όρους και της Εικοσιφοίνισσας στη Θάσο¹³ θεωρούνταν οι δωρεές κάποιων ελαιόδένδρων από τους κατοίκους του νησιού, τα οποία με τον καιρό αυξήθηκαν με αγορές της κάθε μονής ή με νέες αφιερώσεις. Μελετώντας όμως προσεκτικά τις παραπάνω οθωμανικές απογραφές, βλέπουμε ότι αρχικά το κύριο προϊόν του νησιού δεν είναι το λάδι, αλλά το κρασί. Στην πρώτη απογραφή μάλιστα ο φόρος της Κακηράχης από το μούστο είναι 1750 άσπρα, ενώ από τις ελιές μόνο 140. Παρατηρώντας τον υψηλό φόρο που πλήρωνε στη δεύτερη οθωμανική απογραφή το μετόχι της Εικοσιφοίνισσας, που δεν μπορεί να αφορά μόνο λιόδενδρα, θα πρέπει να αναθεωρήσουμε το λόγο ίδρυσης των πρώτων

12. Κ. Χιόνη, *Ανέκδοτα Θασιακά έγγραφα των ετών 1769-1909, Θασιακά*, τ. 5, 1988, σ. 118.

13. Τα κτήματα των διαφόρων μονών στη Θάσο απαλλοτριώθηκαν κατά τα έτη 1926-1927. Οι απαλλοτριώσεις ολοκληρώθηκαν το 1931, συχνά υπέρ των προσφύγων. Δ. Στρατή, *ό.π.*, σ. 14, 19.

μετοχιών. Δεν θα πρέπει να διαχειρίζονταν λιόδενδρα αλλά αμπέλια, απαραίτητα για την παραγωγή του κρασιού. Το κρασί χρησιμοποιείται ενεργά στη Θεία Ευχαριστία, αλλά αποτελεί και απαραίτητο στοιχείο της μοναστηριακής διατροφής. Ήδη αναφέρθηκε ότι στην περιοχή της Ανάληψης οι αναληματικές πεζούλες των αμπελώνων είναι ακόμη ορατές. Και είναι γνωστό ότι η περιοχή του Σωτήρα, πριν το χωριό ερημώσει, παρήγαγε ετησίως τη μεγαλύτερη ποσότητα σταφυλιών στη Θάσο, 600.000 οκάδες σταφύλια. Επομένως ο λόγος ίδρυσης του μετοχιού θα πρέπει να ήταν η εκμετάλλευση των αμπελώνων και ο εφοδιασμός της μονής της Εικοσιφοίνισσας με κρασί. Η περιουσία του μετοχιού σε λιόδενδρα που αναφέρουν οι πηγές θα πρέπει να προέκυψε αργότερα, όταν αυξάνεται και στις απογραφές ο φόρος του λαδιού.

Εκτός από τους λόγους που σχετίζονται με την οικονομία του μετοχιού, η συγκεκριμένη θέση της Ανάληψης θα πρέπει να επιλέχτηκε και για άλλους λόγους. Ο πρώτος λόγος είναι η κοντινή πηγή της Γέννας, απ' όπου υδρευόταν το μοναστήρι. Το νερό άλλωστε είναι το βασικό χαρακτηριστικό των ελληνικών ιερών χώρων¹⁴. Ο δεύτερος λόγος είναι η θέση. Κτισμένο σε φυσικά οχυρή θέση, απομακρυσμένη από τη θάλασσα, την οποία όμως οι μοναχοί μπορούσαν πλήρως να εποπτεύουν, χωρίς να φαίνονται, εντελώς κρυμμένοι από τα πυκνά πεύκα, ήταν πολύ δύσκολο να γίνει στόχος των πειρατών που λυμαίνονταν το Αιγαίο και ιδιαίτερα τη Θάσο¹⁵. Ο τρίτος λόγος ήταν τα έτοιμα οικοδομικά υλικά που υπήρχαν στο χώρο. Εντοπίσαμε ήδη ελληνιστική θέση. Ενδεχομένως πολύ κοντά υπήρχαν και ερείπια παλαιοχριστιανικής βασιλικής απ' όπου προέρχονται τα οικοδομικά μέλη που εντοπίστηκαν στο ναό σε δεύτερη χρήση, δηλαδή οι μαρμάρινοι κίονες, τα κιονόκρανα, το μαρμάρινο κατώφλι, η κολυμβήθρα, οι πλίνθοι και άλλα πιθανόν υλικά, καλυμμένα από τα επιχρίσματα. Αλλά και τα υπόλοιπα οικοδομικά υλικά ήταν εύκολο να βρεθούν. Ο ναός είναι κτισμένος σε πέτρωμα γνευσίου, ενώ κοντά του βρίσκεται μαρμαροφόρα περιοχή. Έτσι ήταν εύκολο να κτιστούν οι τοίχοι με τα πετρώματα αυτά αλλά και με υλικά σε δεύτερη χρήση. Οι πλάκες της οροφής, που πιθανότατα κάλυπταν τη στέγη, θα εξορύχτηκαν από το κοντινότερο λατομείο πλακών, από τους Κέδρους¹⁶, ενώ τα θασίτικα πεύκα θα κάλυψαν τις ανάγκες σε ξυλεία της στέγης και των κουφωμάτων.

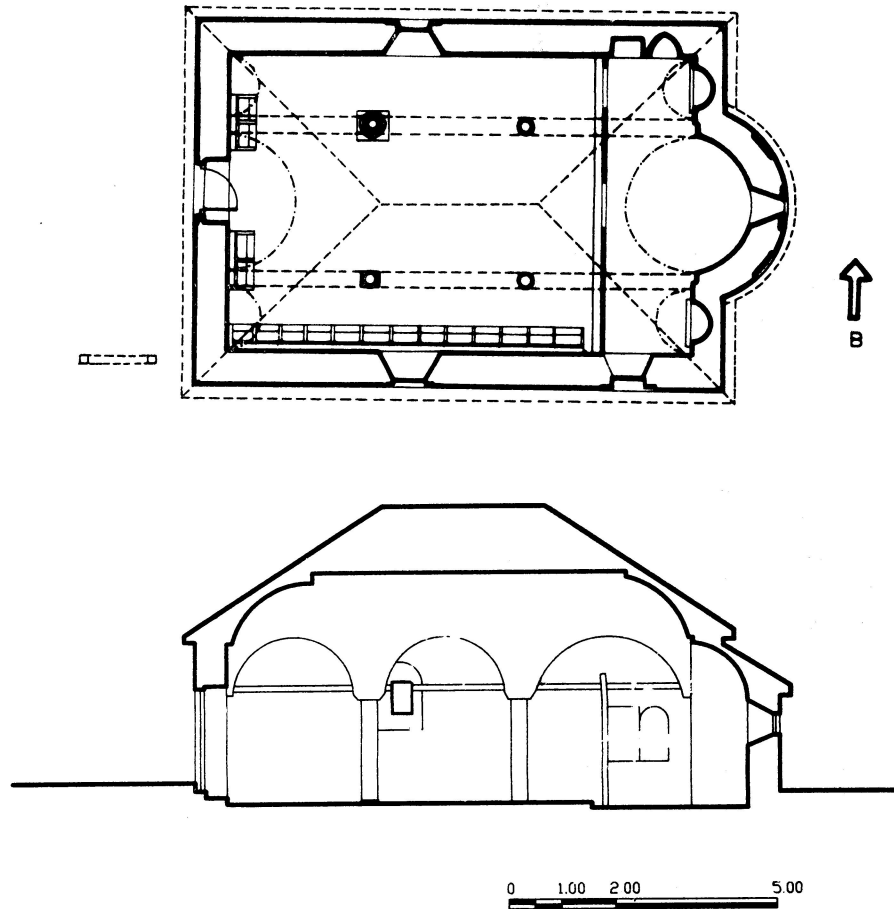
14. Α. Κυριακίδου-Νέστορος, Σημάδια του τόπου ή η λογική του ελληνικού τοπίου, Χρονικό 1974, σσ. 17, 22.

15. Π. Κοντογιάννη, Οι πειραταί και η Θάσος, Αθήναι 1915.

16. Σ. Αγγελούδη, Εξόρυξη και χρήση του σχιστόλιθου και του γνευσίου στη Θάσο. Θάσος, πρώτες ύλες και Τεχνολογία από τους προϊστορικούς χρόνους ως σήμερα. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου. Έκδοση Υπουργείου Πολιτισμού - Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής, 1999, σσ. 93-94, 98.

Οι καθημερινές ανάγκες των μοναχών θα εξυπηρετούνταν από τους κοντινούς κήπους. Φυσικά για κάποιες πρόσθετες ανάγκες θα περπατούσαν μιάμιση ώρα, ακολουθώντας το κακοτράχαλο μονοπάτι για να φθάσουν στην Κακηράχη.

Αλλά ας επιχειρήσουμε να χρονολογήσουμε το ναό. Ήδη αναφέρθηκε η μοναδικότητα του τύπου του για τα θασιτικά δεδομένα. Μόνο ένα ακόμη ναό παρόμοιου εμβαδού, στον τύπο της τρίκλιτης βασιλικής, έχουμε στη Θάσο, τον Άγιο Νικόλαο Ποταμιάς, (έτος κτίσης 1836) με εσωτερικές διαστάσεις 5,50 μ. πλάτος και 8,70 μ. μήκος και λόγο πλάτους προς μήκος $\pi/\mu=0,63$, ενώ η Ανάληψη έχει λόγο $\pi/\mu=1,54$ (σχ. Β). Στους τοίχους του

ΤΟΜΗ Β-Β

Σχ. Β. Κάτοψη και κατά μήκος τομή Αγίου Νικολάου Σκάλας Ποταμιάς Θάσου.

δεν υπάρχει κουρασάνι και στεγάζεται με ενιαία τετράριχτη στέγη, δεν έχει δηλαδή υπερυψωμένο το μεσαίο κλίτος. Τελείως διαφορετική είναι και η μορφή των τόξων του. Ο ναός της Ανάληψης έχει πέτρινα τόξα πάχους 0,56-0,59 μ., σ' αντίθεση με τον Άγιο Νικόλαο, που έχει τόξα πάχους 30 εκ., κατασκευασμένα με μπαγδατί και σοβατισμένα, με βέλη όμως πολύ μεγαλύτερα από την Ανάληψη.

Το μετόχι της Εικοσιφοίνισσας στη Θάσο αναφέρεται το 1474 σε σιγίλιο του πατριάρχου Τραπεζούντος Συμεών, το 1570 στην απογραφή Σελήμ του Β' και το 1627 στον Κώδικα 378, χωρίς όμως αναφορά στο ναό. Οι αρχαιολόγοι Σ. Δαδάκη - Ch. Giros¹⁷ στη δημοσίευσή τους «*Αρχαιολογικός χάρτης της Θάσου. Βυζαντινοί χρόνοι*», δίδουν τρεις φωτογραφίες και μία σχηματική κάτοψη του ναού μετά την πυρκαγιά και σημειώνουν ότι το λειτουργικό ένδυμα με ζατρίκιο των αγιογραφιών του ιερού βήματος¹⁸ μαρτυρείται ήδη από τον 14ο αιώνα αλλά είναι πολύ συχνό το 16ο αιώνα. Ωστόσο η ύπαρξη του ισχυρά υπερυψωμένου μεσαίου κλίτους έναντι των δύο πλαγίων αποτελεί για το ναό βασικό στοιχείο χρονολόγησης. Η ισχυρή αυτή υπερύψωση συναντάται στη μεσοβυζαντινή αλλά και στην ύστερη εκκλησιαστική αρχιτεκτονική, σπανίζει στα πρώιμα χρόνια της τουρκοκρατίας και δεν συναντάται μετά τον 16ο αι., οπότε η στέγαση των ναών είναι ενιαία.

Υστεροβυζαντινός ναός πλησιέστερος ως προς την κάτοψη και ως προς την τομή με την Ανάληψη είναι ο μικρός ναός του Αγίου Νικολάου Ορφανού της Θεσσαλονίκης, καθολικό μικρής μονής¹⁹. Δεν είναι όμως τρίκλιτη βασιλική, αλλά μονόκλιτος ναός περιβαλλόμενος από στοά (σχ. Γ). Ο βόρειος και ο νότιος τοίχος του κυρίως ναού έχουν μορφή τοξοστοιχιών, που είναι συγγενείς της Ανάληψης. Ισχυρές παραστάδες στη δυτική πλευρά, μόνο ζεύγος κίωνων με παλαιοχριστιανικά κιονόκρανα, ελεύθερος πεσσός, μόνο όμως στη βόρεια τοξοστοιχία. Ο Άγιος Νικόλαος Ορφανός χρονολογείται στη δεκαετία 1310-20 και μάλιστα προς το τέλος της²⁰.

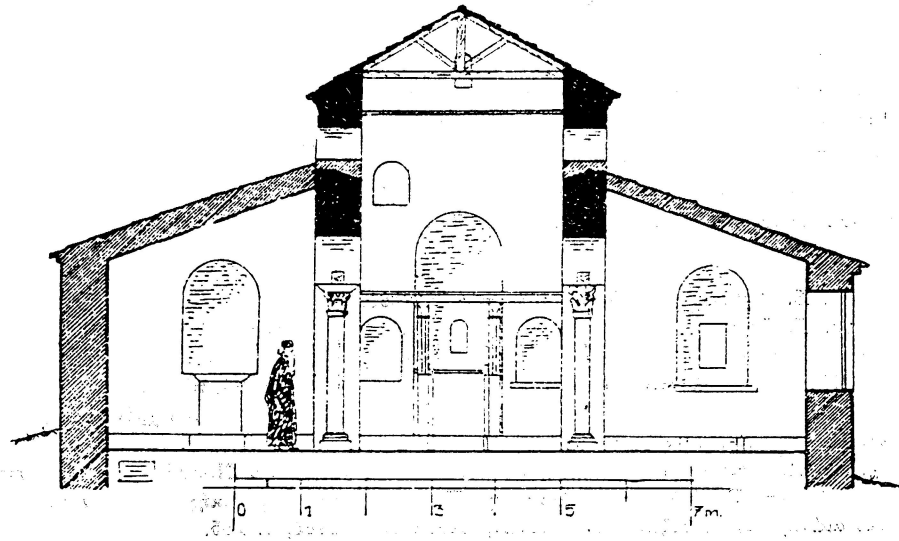
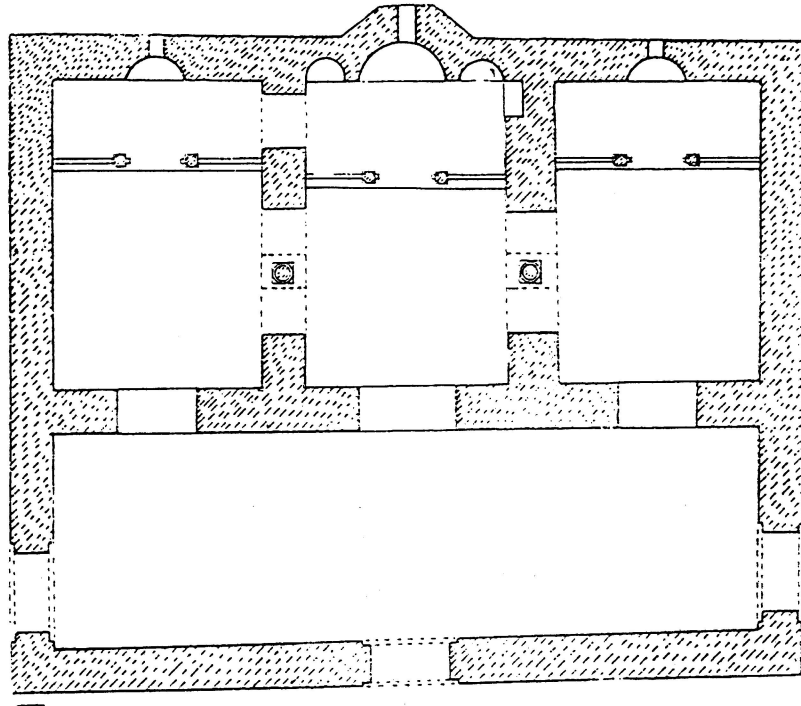
Επανερχόμενοι στην Ανάληψη, παρατηρούμε εμφανώς στο μνημείο την καθαρότητα του τύπου της τρίκλιτης βασιλικής, με τα πλάγια κλίτη μικρό-

17. Σ. Δαδάκη - Ch. Giros, ό.π., σσ. 389-390.

18. Γ. Γούναρης, Οι τοιχογραφίες των Αγίων Αποστόλων και της Παναγίας Ρασιώτισσας στην Καστοριά, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 67, πίν. 13. Σ. Πελεκανίδης, Μ. Χατζηδάκης, Καστοριά, Βυζαντινή τέχνη στην Ελλάδα, Αθήνα 1984, σ. 96, πίν. 6.

19. Α. Ξυγγόπουλος, Τέσσαρες μικροί ναοί της Θεσσαλονίκης εκ των χρόνων των Παλαιολόγων, Ε.Μ.Σ., Θεσσαλονίκη 1952.

20. Ά. Τσιτουρίδου, Ο ζωγραφικός διάκοσμος του Αγίου Νικολάου Ορφανού στη Θεσσαλονίκη. Συμβολή στη μελέτη της Παλαιολόγειας ζωγραφικής κατά τον πρώιμο 14ο αιώνα, Κέντρο βυζαντινών Ερευνών, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 265.

Σχ. Γ. Κάτοψη και εγκάρσια τομή Αγίου Νικολάου Ορφανού. (Α. Ευγγόπουλος).

τερα απ' ότι το κεντρικό. Η αυθεντικότητα του τύπου και η ύπαρξη του ισχυρά υπερυψωμένου μεσαίου κλίτους μας επιτρέπει να δεχτούμε και πρωιμότερη χρονολόγηση από τον 14ο αιώνα. Μπορούμε επομένως να συσχετίσουμε το μνημείο με τις δύο χρονολογημένες μεσοβυζαντινές τρίκλιτες βασιλικές, τους Αγίους Αποστόλους στο νησί Αγίου Αχιλλείου Πρέσπας και το παρεκκλήσιο του Αγίου Ευθυμίου στη βασιλική του Αγίου Δημητρίου, αλλά και με τους τρεις γνωστούς μικρούς μεσοβυζαντινούς ναούς της Καστοριάς, τον Ταξιάρχη Μητρόπολης, τον Άγιο Στέφανο και τους Αγίους Αναργύρους (σχ. Δ).

Οι Άγιοι Απόστολοι²¹ έχουν εσωτερικές διαστάσεις πλάτος 6,00 μ. (ανατολική πλευρά) και μήκος 6,20 (νότια), άρα $\pi/\mu=0,97$. Οι τοξοστοιχίες του αποτελούνταν από παραστάδα, πεσσό, κίονα, πεσσό παραστάδα. Η αψίδα του ιερού είναι ημικυκλική. Ο ανασκαφέας, καθηγητής Ν. Μουτσόπουλος, προτείνει ως τρόπο στέγασης τις ημικυλινδρικές καμάρες και βασιζόμενος στις αναλογίες και στις οικοδομικές χαράξεις που χαρακτηρίζουν τις μεσοβυζαντινές τρίκλιτες βασιλικές της Καστοριάς καταλήγει ότι και οι Άγιοι Απόστολοι διέθεταν υπερυψωμένο μεσαίο κλίτος. Τέλος το ναό τον χρονολογεί στις αρχές του 10ου αιώνα.

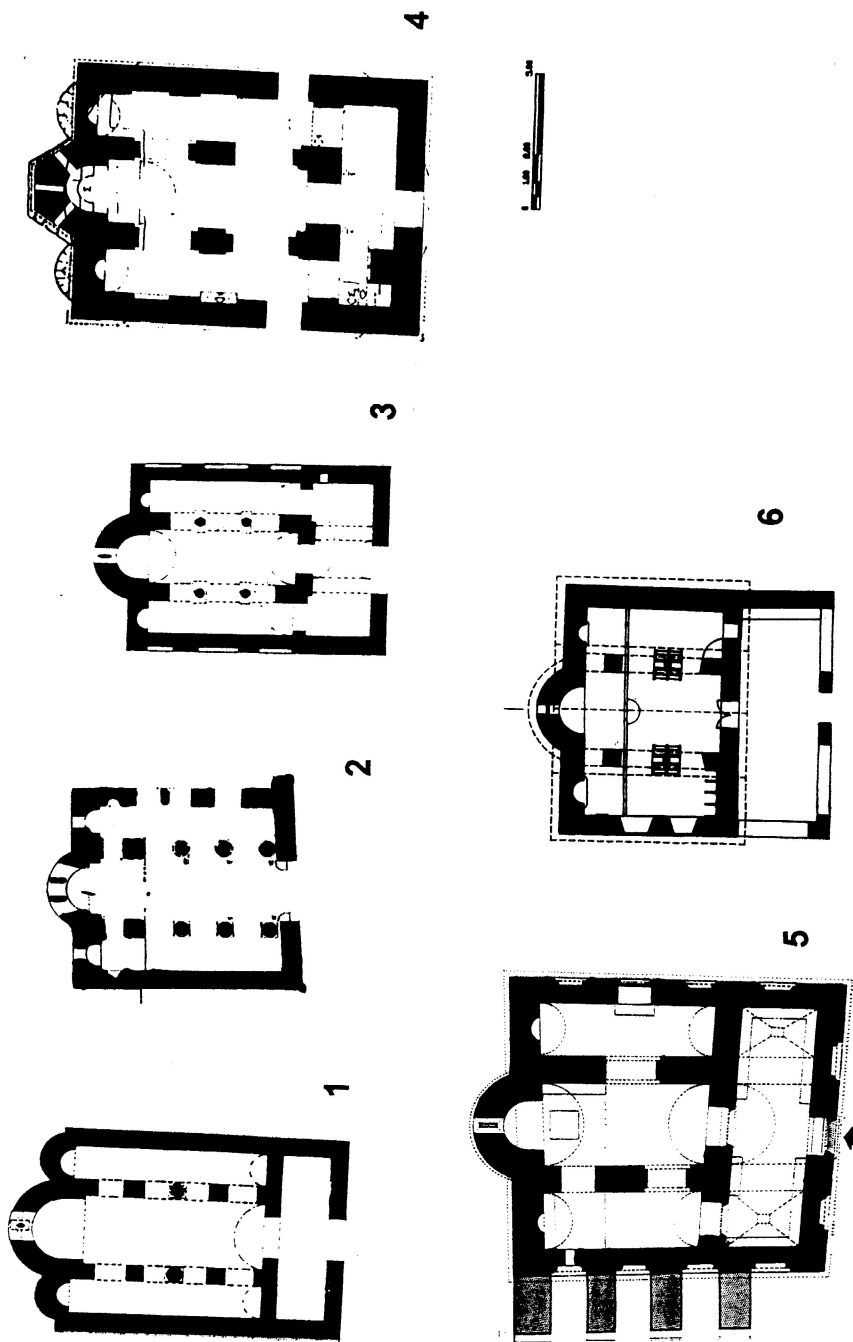
Το παρεκκλήσι του Αγίου Ευθυμίου²² της βασιλικής του Αγίου Δημητρίου έχει υπερυψωμένο το μεσαίο κλίτος και εσωτερικές διαστάσεις 5,70 μ. πλάτος και 5,72 μ. μήκος, άρα $\pi/\mu=0,997$. Η αψίδα του ιερού είναι ημικυκλική. Οι τοξοστοιχίες του φέρονται από τρεις κίονες, πεσσό και ελάχιστα εξέχουσα παραστάδα. Η στέγαση γινόταν με ξύλινες στέγες, τουλάχιστον από τα χρόνια της τουρκοκρατίας. Ο ναός χρονολογείται από τον Ν. Μουτσόπουλο στα τέλη του 9ου αιώνα.

Ο αρχικός πυρήνας του Ταξιάρχη²³ έχει εσωτερικές διαστάσεις του κυρίως ναού, 5,00 μ. πλάτος και 5,00 μ. μήκος, άρα $\pi/\mu=1,00$. Η αψίδα του ιερού του είναι ημικυκλική. Οι τοξοστοιχίες του αποτελούνται από δύο παραστάδες εκατέρωθεν δύο κιώνων. Πρόκειται για τρίκλιτη βασιλική. Το μεσαίο κλίτος καλύπτεται με ημικυλινδρική καμάρα, ενώ τα δύο πλάγια με θόλους τετάρτου κύκλου που κατέρρευσαν και αντικαταστάθηκαν με μονόριχτες στέγες. Χρονολογείται στον 9ο αιώνα.

21. Ν. Κ. Μουτσόπουλος, Η ανασκαφή στο ναό των Αγίων Αποστόλων στο νησί του Αγίου Αχιλλείου στη λίμνη της μικρής-Πρέσπας, Βυζαντινά, 17, Θεσσαλονίκη 1994, σσ. 239-398.

22. Ν. Κ. Μουτσόπουλος, Το παρεκκλήσιο του Αγίου Ευθυμίου στη βασιλική του Αγίου Ευθυμίου, Γ' Επιστημονικό Συμπόσιο Χριστιανική Θεσσαλονίκη, Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 138-174.

23. Ν. Κ. Μουτσόπουλος, Εκκλησίες της Καστοριάς (9ος-11ος αιώνας), Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 113-201.

Σχ. Δ. 1. Ο ναός των Αγίων Αποστόλων στο νησί του Αγίου Αχιλλείου στη λίμνη της Μικρής Πιρέσπας. 2. Το παρεκκλήσιο του Αγίου Ευθυμίου στη βασιλική του Αγίου Δημητρίου. 3. Ο Ταξιδόχης Μητροπόλεως στην Καστοριά. 4. Ο Άγιος Στέφανος στην Καστοριά. 5. Οι Άγιοι Ανάργυροι Καστοριάς. 6. Η Ανάληψη στον ορεινό Σωτήρα Θιάσου. (Κατόψεις στην ίδια κλίμακα).

Ο Άγιος Στέφανος²⁴ έχει εσωτερικές διαστάσεις χωρίς τη στοά 6,13 μ. πλάτος και 5,90 μ. μήκος και $\pi/\mu=1,04$. Η στέγαση και στα τρία κλίτη γίνεται με ημικυλινδρικές καμάρες, ενώ η αψίδα του ιερού είναι ημιεξαγωνική. Οι τοξοστοιχίες αποτελούνται από δύο παραστάδες εκατέρωθεν του πεσσού. Ο ναός χρονολογείται στον 9ο αιώνα.

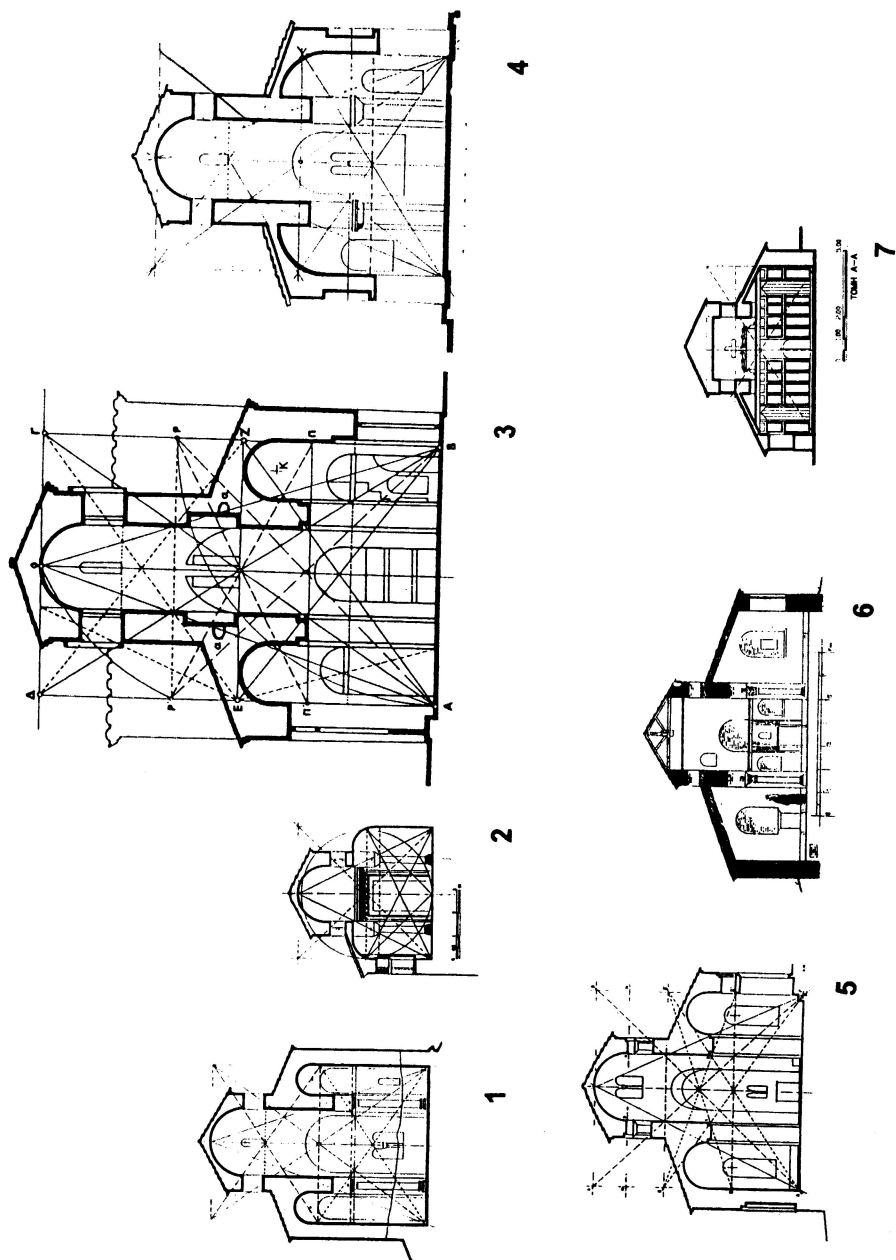
Οι Άγιοι Ανάργυροι²⁵ έχουν εσωτερικές διαστάσεις του κυρίως ναού, 8,45 μ. πλάτος, μήκος 6,00 μ. και $\pi/\mu=1,41$. Οι τοξοστοιχίες του διαφέρουν. Η βόρεια έχει έναν μοναδικό ορθογώνιο πεσσό και εκατέρωθεν δύο παραστάδες, ενώ η νότια διαθέτει μόνο δύο ισχυρές παραστάδες. Το μεσαίο κλίτος στεγάζεται σήμερα με δίρριχτη ξύλινη στέγη στη θέση ημικυλινδρικής καμάρας²⁶. Η αψίδα του ιερού του είναι ημικυκλική. Χρονολογείται στον 10ο-11ο αιώνα.

Συγκρινόμενος ο θαστίκος ναός με τους πέντε αυτούς ναούς εμφανίζει αξιοσημείωτες συγγένειες με τους Αγίους Αναργύρους (σχ. Δ), τόσο ως προς την ύπαρξη του υπερυψωμένου μεσαίου κλίτους, της κυκλικής αψίδας του ιερού, αλλά και ως προς το λόγο π/μ (1,41 Άγιοι Ανάργυροι, 1,54 Ανάληψη). Υπάρχουν όμως και διαφορές στον τρόπο στέγασης και στην ύπαρξη στοάς σύγχρονης με τον κυρίως ναό. Εξίσου χαρακτηριστική είναι η απουσία από την Ανάληψη του εξωτερικού κεραμοπλαστικού διακόσμου, στοιχείο που εντυπωσιάζει στους τρεις καστοριανούς ναούς. Η έλλειψη αυτή μπορεί να αποδοθεί στις περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες του μετοχιού, αλλά και στη δυσκολία εξεύρεσης οικοδομικών υλικών, δηλαδή πλίνθων, εξαιτίας της απομόνωσης και των δυσμενών οικονομικών δυνατοτήτων της Θάσου. Η Ανάληψη είναι ξυλόστεγη βασιλική, χωρίς όμως να αποκλεισθεί η πιθανότητα αρχικά να στεγαζόταν με ημικυλινδρικές καμάρες, οι οποίες κατέρρευσαν από πιθανό σεισμό ή πυρκαγιά και αντικαταστάθηκαν από ξύλινα ζευκτά. Στα ψηλότερα τμήματα των όψεων άλλωστε παρατηρείται διατάραξη της αρχικής τοιχοποιίας, απόδειξη επισκευής τοίχων -στέγης. Την άποψη αυτή ενισχύει και η διαφορά που παρατηρείται ανάμεσα στα γείσα της δυτικής και ανατολικής όψης του κυρίως ναού και των αντίστοιχων της αψίδας, καθώς και η μορφή των παραθύρων των πλαγίων κλιτών που δεν είναι βυζαντινά. Πιθανόν στις ίδιες θέσεις να υπήρχαν μονόλοβα ή δίλοβα παράθυρα που επισκευάστηκαν. Ένα άλλο στοιχείο προς έρευνα είναι η στοά. Τα σημερινά ερείπιά της είναι μεταβυζαντινή προσθήκη, διαφορετικού πάχους, τοιχοποιίας και μορφής απ' ό,τι οι τοίχοι του κυρίως ναού. Λαμβάνοντας υπ' όψη τις δύσκολες χειμερινές συνθήκες της περιοχής, είναι πιθανόν να θεωρήσουμε απαραίτητη

24. Ν. Κ. Μουτσόπουλος, *Εκκλησίες της Καστοριάς*, σσ. 202-227.

25. Ν. Κ. Μουτσόπουλος, *Εκκλησίες της Καστοριάς*, σσ. 301-392.

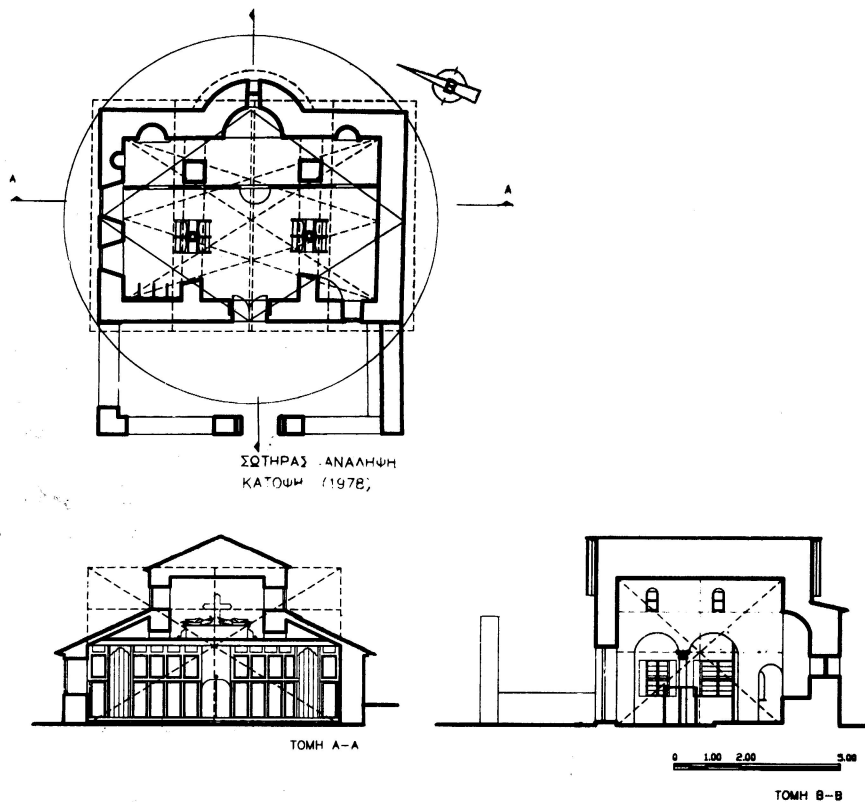
26. Σ. Πελεκανίδης, Μ. Χατζηδάκης, *Καστοριά*, ό.π., σσ. 22.

Σχ. Ε. 1. Ο ναός των Αγίων Αποστόλων στο νησί του Αγίου Αχιλλείου στη λίμνη της Μικρής Πρέσπας.
 2. Το παρεκκλήσιο του Αγίου Ευθυμίου στη βασιλική του Αγίου Δημητρίου. 3. Ο Άγιος Στέφανος στην Καστοριά.
 4. Ο Ταξιάρχης Μητροπόλεως στην Καστοριά. 5. Οι Άγιοι Ανάργυροι Καστοριάς. 6. Ο Άγιος Νικόλαος Ορφανός
 Θεσσαλονίκης. 7. Η Ανάληψη στον ορεινό Σωτήρα Θόσου. (Τομές κατά πλάτος στην ίδια κλίμακα).

μία στοά σύγχρονη του ναού ή οψιμότερη που κατέρρευσε. Μία ανασκαφή πιθανόν να ανακαλύψει τη θεμελίωσή της κάτω από την υπάρχουσα.

Χρήσιμο είναι να παρατηρήσουμε ότι στο ναό εφαρμόζονται οι οικοδομικές χαράξεις που χαρακτηρίζουν τις παραπάνω πέντε μεσοβυζαντινές τρίκλιτες εκκλησίες (σχ. ΣΤ). Με τις χαράξεις αυτές προσδιορίζονται αποτελεσματικά κείρια σημεία της οικοδομής που καθορίζουν τη μορφή της, το ύψος της αλλά και τις άριστες επιλογές για την τοποθέτηση των ανοιγμάτων. Οι χαράξεις αυτές ήταν απλούστατες, γίνονταν αποκλειστικά με τη χρησιμοποίηση σχοινιών, και τα κρίσιμα κέντρα ή σημεία της οικοδομής προσδιορίζονταν με αλληλοτομίες ευθειών ή και κύκλων²⁷. Πιθανότατα σ' αυτές τις

6. Σχ. ΣΤ. Οικοδομικές χαράξεις στη βασιλική της Ανάληψης. Κάτοψη. Εγκάρσια τομή. Τομή κατά μήκος.

27. Γ. Μ. Βελήνης, Ερμηνεία του εξωτερικού διάκοσμου στη Βυζαντινή Αρχιτεκτονική, Θεσσαλονίκη 1984, πίν. 46β, σχ. 16.

αρμονικές χαράξεις οφείλεται το αίσθημα ανάτασης που τονίσαμε ότι νιώθει ο επισκέπτης του ναού.

Επανερχόμενοι στη συγκριτική μελέτη των κατόψεων των παραπάνω μεσοβυζαντινών εκκλησιών, μπορούμε να μελετήσουμε τη διακύμανση του λόγου π/μ.

Τυπολογία κατόψεων τρίκλιτων μεσοβυζαντινών Εκκλησιών

A/A	Όνομα ναού	π/μ	Αψίδες ιερού	Χρονολογία
1	Αγ. Ευθύμιος Θεσ/νίκης	0,997	Μία ημικυκλική	9ος αι.
2	Ταξιάρχης Καστοριάς	1,00	Μία ημικυκλική	9ος αι.
3	Άγιος Στέφανος Καστοριάς	1,04	Μία ημιεξαγωνική	9ος αι.
4	Άγ. Απόστολοι Μικρής Πρέσπας	0,97	Τρεις ημικυκλικές	Αρχές 10ου αι;
5	Άγ. Ανάργυροι Καστοριάς	1,41	Μία ημικυκλική	10ος-11ος αι.
6	Ανάληψη Σωτήρα Θάσου	1,54	Μία ημικυκλική	12ος-13ος;

Παρατηρούμε ότι ο λόγος αυξάνεται με την πάροδο του χρόνου, με μόνη εξαίρεση το ναό των Αγίων Αποστόλων Μικρής Πρέσπας. Σύμφωνα με αυτή την τυπολογία οι Άγιοι Απόστολοι θα έπρεπε να είναι πρωιμότεροι του Αγίου Ευθυμίου και η Ανάληψη μπορεί να χρονολογηθεί στον 12ο-13ο αιώνα.

Όμως ας εξετάσουμε και το λόγο πκ/υκ, δηλαδή το πηλίκο πλάτους κεντρικού κλίτους προς αντίστοιχο ύψος (σχ. Ε). (Στις καμαροσκέπαστες βασιλικές μετρήθηκε στη γένεση των τόξων).

Τυπολογία μεσοβυζαντινών ναών με βάση τα ύψη τους

A/A	Όνομα ναού	πκ/υκ	υκ/υπ	Χρονολογία
1	Αγ. Ευθύμιος Θεσ/νίκης	0,50	1,66	9ος αι.
2	Ταξιάρχης Καστοριάς	0,24	1,9	9ος αι.
3	Άγιος Στέφανος Καστοριάς	0,32	2,00	9ος αι.
4	Άγ. Ανάργυροι Καστοριάς	0,39	1,83	10ος-11ος αι.
5	Ανάληψη Σωτήρα Θάσου	0,75	1,88	12ος-13ος;

Παρατηρούμε ότι η Ανάληψη παρουσιάζει τη δυσμενέστερη εκδοχή του λόγου αυτού. Παράλληλα όμως ότι ο μεσοβυζαντινός Άγιος Ευθύμιος παρουσιάζει λόγο διπλάσιο του Αγίου Στεφάνου, χρονολογημένου στον ίδιο αιώνα. Μπορούμε να δεχτούμε επομένως ότι τα δομικά στοιχεία των ναών που καθορίζουν αυτό το λόγο (πλάτος και ύψος κλίτους), ενδέχεται να έχουν άμεση σχέση με τις οικονομικές δυνατότητες του κτήτορα αλλά και τις συνθήκες της περιοχής όπου οικοδομείται ο ναός. Και είναι λογικό να δεχτούμε ότι ένα επαρχιακό μνημείο σαν την Ανάληψη, κτισμένο σε δύσβατη περιοχή, είναι αναμενόμενο να κτίστηκε οικονομικά. Όμως ενδιαφέρον παρουσιάζει ο λόγος ύψους κεντρικού κλίτους προς ύψος πλαγίου, καταμετρημένα στη γένεση των τόξων ή στο μικρότερο ύψος των μονόρριχτων κλιτών. Ο λόγος αυτός είναι ουσιαστικά αυτός που καθορίζει το πόσο ισχυρή είναι η υπερύψωση του μεσαίου κλίτους σε σχέση με τα πλάγια. Παρατηρούμε ότι ο λόγος αυξάνεται με τον αιώνα, με εξαίρεση την έξαρση που παρουσιάζεται στον Ταξιάρχη και στον Άγιο Στέφανο Καστοριάς, που είναι μνημεία πολύ αξιόλογα. Άρα η προτεινόμενη χρονολόγηση ενισχύεται τελικά και από αυτή τη σύγκριση.

Η χρονολόγηση αυτή της Ανάληψης συμβαδίζει και με τη μορφή της τοιχοποιίας. Η τοιχοποιία με τους επιμήκεις ακατέργαστους λίθους και τα οριζόντια τεμάχια πλίνθων σε επαλληλία απαντάται περισσότερο στη μέση βυζαντινή περίοδο²⁸ αλλά και οψιμότερα. Αντίθετα η μελέτη της ιστορίας του νησιού ελάχιστα βοηθά στη χρονολόγηση. Δυστυχώς από τον 7ο έως τον 13ο αιώνα η Θάσος εξαφανίζεται σχεδόν από τα χρονικά. Από τις πηγές γνωρίζουμε ότι το νησί χρησίμευε ως τόπος εξορίας²⁹. Η ύπαρξη όμως της επιγραφής του 1299 στην Κακηράχη αποδεικνύει ότι κατά τη δύσκολη αυτή εποχή υπήρχε στην περιοχή της Ανάληψης οικοδομική δραστηριότητα.

Βέβαια η όλη εντύπωση που δίνει το μνημείο αδικείται από τις μεταβυζαντινές επεμβάσεις. Τα παράθυρα των πλαγίων κλιτών δεν είναι βυζαντινά. Στο εσωτερικό, πριν την πυρκαγιά, το ταβάνι και το τέμπλο ήταν μεταβυζαντινά. Αν δεχτούμε ότι ο ναός ήταν εκ κατασκευής ξυλόστεγη βασιλική, πρέπει να είχε εμφανή τα ζευκτά του. Το τέμπλο, λόγω των πεσσών, θα πρέπει να ήταν τριμερές, τοποθετημένο πιθανότατα σε επαφή μ' αυτούς. Πιθα-

28. Ν. Κ. Μουτσόπουλος, *Εκκλησίες Καστοριάς*, ό.π., σσ. 433-485. Του ίδιου, Η ανασκαφή των Αγίων Αποστόλων, ό.π., σσ. 347-348, 367-371. Πρβλ. και *Franz Dölger*, *Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung besonders des 10. und 11. Jahrhunderts*, Leipzig-Berlin 1927 (= *Byzantinisches Archiv*, Heft 9), σσ. 1-160 και *Γ. Χαριτάκη*, βιβλιοκρισία ΕΕΒΣ, τ. Δ' 1927, σ. 375.

29. *Elizabeth Malamut*, *Les îles de l'Empire Byzantin*, Paris 1973, σ. 27.

νόν να ήταν μαρμάρينو, όπως μαρμάρينو ήταν και το τέμπλο του Αγίου Νικολάου Ορφανού³⁰.

Η Ανάληψη είναι ο μόνος βυζαντινός ναός που σώζεται στη Θάσο. Οι υπόλοιποι περίπου ενενήντα που λειτουργούν, είναι μεταβυζαντινοί. Ο ναός βρίσκεται σε πολύ κακή κατάσταση. Η πυρκαγιά εξαφάνισε πολλά ενδιαφέροντα στοιχεία του, αποκάλυψε όμως τις τοιχογραφίες του. Η πρόχειρη επισκευή που έγινε από μη ειδικούς, και ευτυχώς είναι αναστρέψιμη, μπορεί να έσωσε το ναό από την κατάρρευση, όμως δεν αντιμετώπισε τα στατικά του προβλήματα, που εντοπίζονται κύρια στα τόξα του. Αναγνωρίζοντας τη μοναδικότητα του μνημείου για τη Θάσο, θα πρέπει το συντομότερο ο ναός να αποκατασταθεί, αφού συνταχθεί ολοκληρωμένη μελέτη αναστήλωσής του. Κατά την αναστήλωση καλό θα ήταν να ερευνηθούν η μορφή των τόξων, εάν δηλαδή είναι κτισμένα κατά τα βυζαντινά πρότυπα, με πλακοειδείς πέτρες τοποθεμένες αξονικά. Παράλληλα θα πρέπει να δημοσιευθούν οι τοιχογραφίες του για να ορισθεί το ανώτερο όριο χρονολόγησης του ναού. Μετά επείγει η αποκατάστασή τους, γιατί είναι δυστύχημα το παλιότερο εν χρήσει από τα κοσμικά ή εκκλησιαστικά κτίσματα της Θάσου να βρίσκεται στη σημερινή κατάσταση. Το μνημείο άντεξε στις τρομερές πειρατικές επιδρομές του νησιού αλλά και στις αλλεπάλληλες πυρκαγιές των θασίτικων δασών. Οφείλουμε να το προστατεύσουμε.

30. Α. Ευγγόπουλος, ό.π., σσ. 39-40.